

Benedek Szabolcs

A szabadkőművesség eredete

A hermetikus hagyományoktól az első nagypáholyig

© Benedek Szabolcs

TARTALOM

Az építészet mint metafora
Ezotéria és hermetikus hagyományok
A hermetikus hagyományok intézményesülése
Salamon temploma
Dionüszosz munkásai
A collegia
Építőszervezetek egyházi felügyelet alatt
Az építőcéhek
A templomos lovagok
Eredetlegendák
A spekulatív kőművesség kialakulása 1.
A rózsakeresztesek
A spekulatív kőművesség kialakulása 2.
A kötetben előforduló szabadkőműves fogalmak magyarázata
Bibliográfia

* * *

Az építészet mint metafora

Mi a szabadkőművesség? A kérdésre nehéz röviden válaszolni. Az Angol Egyesült Nagypáholy (United Grand Lodge of England – UGLE) internetes oldalán olvasható megfogalmazás szerint "férfiak morális és spirituális értékeken alapuló társasága. Tagjai a szervezet tanításait a rituálén keresztül tanulják meg. Ez a rituálé ősi formákat követ, s a kőfaragók öltözkédését és szerszámaikat használja fel allegorikus vezérfonal gyanánt". Ugyanitt azt is megtudhatjuk, hogy habár a szervezet minden vallás követői előtt nyitott, mi több, a tagság elengedhetetlen követelménye a Legfelsőbb Lénybe vetett hit, a szabadkőművesség nem vallás, még csak nem is valláspótlék – sőt a szabadkőműves-páholyokban vallási kérdések megvitatása szigorúan tilos. A fentiekből mégis egyenesen következik, hogy a szabadkőművesség alapvetően spirituális irányultságú intézmény, hiszen tagjai egyrészt hisznek egy megszemélyesített Isten létezésében – nevesítsék meg őt bármely vallás szerint is –, másrészt olyan ideákat és morális értékeket követ, amelyek a történelem folyamán mindig az emberi lélek és a jellem nemesbítését, a humanizmust, a felemelkedést, a testvériség érzetét szolgálták.

Másik vezérfonal gyanánt nézzük meg a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1990-ben kibocsátott irányelveit is: "(1.) A Kőművesség felavatáson alapuló, hagyományos, ezoterikus intézmény. Jóhírű szabad férfiak egyesülése, tekintet nélkül azok hitére, nemzeti hovatartozására, fajára, vagy politikai pártállására, akik egymást testvérnek tekintik, és kötelességüknek érzik, hogy embertársaikkal szemben is hasonlóképpen cselekedjenek. A Kőművesség elutasítja a tagok toborzását. (2.) A szövetség tagjait szabadkőműveseknek nevezik, ezek a szeretet, a testvériség és a béke gyakorlásával az ember és az emberiség szellemi felemelkedésén munkálkodnak. A szabadkőművesség művészete kettős tevékenységet foglal magában: a tisztaság templomának építését az ember belsejében, és azt a törekvést, ami egy harmonikusabb világ kialakítására irányul. (3.) A kőművesség rítusokat és szimbólumokat használ a tudáshoz vezető úton, törekvése, hogy tagjait az igaz emberségre, a tolerancia gyakorlására és az egyén jogainak mindenirányú tiszteletben tartásával a társadalom iránti kötelezettségeinek teljesítésére nevelje. Mivel a szabadságot elsőrendű szempontnak tekinti, a dogmatizmust elutasítja, s az egyetemességet mint alapvető elvet teszi magáévá, egyetlen tagjának sem engedi meg a vitát, vagy nézeteinek kifejtését vallási vagy pártpolitikai kérdésekben, sem a páholyban, sem szabadkőművesi minőségben másutt. (4.) A szabadkőművesség elismeri egy Legfelsőbb Lény létezését, akit a szabadkőművesek a Világegyetem Nagy Építőmesterének neveznek. A páholy szertartásos munkáin a Szent Törvény Könyve nyitva legyen, rajta a körzővel és a szögmérővel. Kötelességeinek teljesítésére minden szabadkőműves a Szent Törvény Könyvére tesz fogadalmat. (5.) Minden tag kötelezettséget vállal arra, hogy engedelmeskedik azon ország törvényeinek, amelyben tartózkodik, vagy amelyik számára védelmet biztosít. A magyar szabadkőműves kötelessége ezen felül hazája szabadságának és függetlenségének védelme, valamint az, hogy legjobb tehetsége szerint járuljon hozzá a béke fenntartásához. (6.) A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy önálló és független, mint ilyen, teljes és kizárólagos joghatósággal bír a Rend három szimbolikus fokozata felett. Bár a nőket igen nagyra tartja, a Rend követi a gyakorló kőművességben kialakult azon hagyományt, amely szerint csak férfiak vehetők fel. Nem engedhető meg a szabadkőművesi kapcsolatok fenntartása szabálytalan szabadkőművesi társulásokkal, vegyes páholyokkal, általában olyan Keletekkel, amelyek nőket is felvesznek, vagy amelyek nem a Világegyetem Nagy Építőmesterének dicsőségére végzik munkájukat. (7.) Valamennyi páholy szigorúan szem előtt tartja a Szabadkőművesek Régi Kötelmeit, valamint a Rend megállapított elveit és szokásait. Emellett minden magyar páholy szigorúan tartja magát a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Alkotmányához, törvényeihez és határozataihoz is." A fentiek minden magyarázat nélkül is önmagukért beszélnek:[1] az irányelvek ugyancsak a szabadkőművesség spirituális vonásait hangsúlyozzák, továbbá az is kiderül belőlük, hogy a szervezet igen nagy hangsúlyt fektet a hagyományok tiszteletére és ápolására.

A történelem folyamán ugyanakkor az egyes szabadkőműves-szervezetek – páholyok és nagypáholyok – különféleképpen viszonyultak az ősi hagyományok követéséhez. Ez a különböző viszonyulás hozta létre a testvériségen belül a legnagyobb eltéréseket. A külső látszat ellenére ugyanis a szabadkőművesség korántsem egységes képződmény. Már közvetlenül azután, hogy a 18. század elején a szabadkőműves-páholyok a nyilvánosság elé léptek, megfigyelhetőek a törésvonalak, amelyek közül a legnagyobb (és a legismertebb) a szabadkőművesség extrovertált, illetve introvertált irányzata között jelentkezik. A kettő közti különbség leginkább ott ragadható meg, hogy míg az extrovertált irányzat (melyet egyébként fő területi elhelyezkedése nyomán francia vagy latin rendszerű szabadkőművességgént ismerünk)

a szabadkőművesség tevékenységét és lényegét elsődlegesen kifelé, a profán világ és a társadalom felé irányulva képzelel el, ebből fakadóan céljának tekinti kivenni a részét a társadalmi folyamatokból – sőt olykor politizál is –, addig az introvertált irányzatú (avagy angolszász rendszerű) szabadkőművesség leginkább spirituális intézmény, tagjainak önépítésére, lelki fejlődésére helyezi a hangsúlyt, és túl azon, hogy egyáltalán nem politizál, a társadalmi problémák megoldását sem tekinti alapvető feladatának. E két nagy irányzat elkülönülése már a 18. században megfigyelhető, a konkrét szakadás pedig 1877-ben következett be, amikor a latin rendszert legnagyobb mértékben megtestesítő Nagyoriens nevű francia nagypáholy kivette szertartáskönyvéből a szabadkőműves fogalomrendszerben az általános, konkrét vallási horizontoktól független Isten-képnek megfelelő Világegyetem Nagy Építőmesterének megemléztetését, és engedélyezte ateisták föl vételét is a szövetségbe. Az angolszász rendszerben ugyanakkor mindmáig követelmény a megszemélyesített Istenben való hit, ám hogy azt a tagok mely vallás szerint tisztelik, nem firtatják, sőt a páholyokban tilos a vallási kérdések megvitatása. Az Angol Egyesült Nagypáholy 1929-ben fogalmazta meg az ún. regularitás alaptételeit (Basic Principles – Alapelvek), onnantól kezdve az angolszász rendszerű szabadkőművességet tekintik regulárisnak, minden más irányzatot pedig irregulárisnak.

Egy másik megfogalmazásban a szabadkőművesség beavatáson alapuló erkölcsi rendszer, amely allegóriákban és szimbólumokban nyilvánítja ki önmagát. (A beavatás szó fontos, a következő fejezetben visszatérünk rá, mint ahogy a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy irányelvei között olvasható ezotéria kifejezésre is!) A szabadkőművesség továbbá jó hírnevű, független férfiak testvéri közössége – szövetsége –, amely egyfelől zártsága és ebből fakadó titokzatossága okán kedvelt céltáblája a többnyire rossz szándékú összeesküvés-elméleteknek, másfelől ugyanezen zártság miatt (mely leginkább abban nyilvánul meg, hogy működésének lényegi elemei csak a tagok előtt ismertek) létezését rengeteg hiedelem és téveszme veszi körül. Itt, ennél a pontnál érdemes kicsit bővebben foglalkoznunk a titkosság kérdésével is. A szabadkőművességet ugyanis gyakran titkos társaságként szokták emlegetni, sőt egyes profán szerzők némi marketing ízű hangzatossággal a világ legnagyobb titkos társaságaként aposztrofálják. Jelen sorok szerzője a titkosság hangsúlyozása helyett azonban inkább a diszkréció fogalmát ajánlaná az olvasók figyelmébe. Hívjuk újra segítségül a UGLE internetes oldalát, ahol ezt találjuk: "A szabadkőművesség titkai az egymás megismerési módozatainak tradicionális titkait jelenti. A szabadkőművesség nem titkos társaság, minden tagja szabadon kinyilváníthatja tagságát, és ezt meg is teszi, amennyiben arra alapos indokai vannak. Alkotmánya és szabályai szintén nyilvánosak. Sem az elvek, sem a célok tekintetében nincsenek titkok. Mint sok más szervezet, a szabadkőművesség is a belső dolgait a tagság privát ügyének tekinti." Mindebből az derül ki, hogy a szabadkőművesség titkossága elsősorban a tagok kilétére irányul, azaz egy szabadkőműves csak önmagát fedheti fel a profán világ előtt, testvéreit azok beleegyezése nélkül nem – kivéve persze, ha az illető már meghalt. Nem beszélhet továbbá egy szabadkőműves a szövetség belső ügyeiről sem, amelybe szervezeti kérdések épp úgy beletartoznak, mint az egymás felismerésére szolgáló szavak és jelek, továbbá a szabadkőművességben használatos rituálék és rítusok összessége. Ezen jellemzőkre azonban inkább a diszkréció fogalmát tűnik ildomosnak és célszerűnek használni. Ugyanakkor sietve leszögezzük azt is, hogy a szabadkőművességnek valóban vannak titkai, ám ezek nem azért titkok, mert valamiféle hátborzongatóan rejtélyes dolgot fednének, hanem azért, mert egy szabadkőműves ha akarna se tudna róluk beszélni, lévén, hogy nem verbális síkon léteznek, nincsenek rájuk szavak és mondatok, hanem a pszichére, az emberi lélekre és a

jellemre hatnak. Mindez az ezotéria és a hermetika fogalmkörébe tartozik, részletesebben szólunk róla a következő fejezetben.

A szabadkőművesség tehát a világ legrégebbi és legnagyobb testvéri közössége. Működését mítoszok és tévhitek övezik. Ez nem csak napjainkra jellemző: a szabadkőművességet, és azokat a szervezeteket, amelyek valamilyen formában az elődeinek tekinthetők, a történelem folyamán a profán világ többnyire gyanakvó kíváncsisággal, és olykor rágalmaktól sem mentes, téves információkra alapuló előítéletekkel szemlélte. Ez tulajdonképpen érthető is, hiszen a szabadkőművesség a szó klasszikus értelmét tekintve ezoterikus társaság – hamarosan kitérünk arra, hogy mit is értünk ez alatt –, ezért (mint említettük) lényegi megnyilvánulásait és a tevékenységét a szervezet fő jellemvonásaiból eredően csak az láthatja tisztán, aki közeli kapcsolatot ápol vele. Ugyanakkor a működésén túl a szabadkőművesség múltja és története sem mentes a tévhitektől. Mivel a szabadkőművesség szimbólumokkal dolgozik, és ezeknek a szimbólumoknak a jelentése nem egyszer ősi mítoszokra és misztériumokra vezethető vissza, azt mondhatjuk, hogy ilyenformán a legendák nagyon is velejárói, részei a szabadkőművességnek. Ám meg kell különböztetnünk a szabadkőműves szimbólumrendszer alapjait jelentő legendákat azoktól a profán világban és olykor a szabadkőművesség berkein belül egyaránt fölbukkanó tévhitektől, amelyek a szabadkőművesség eredetével, történetével kapcsolatosak, és amelyek nem egyszer teljességgel megalapozatlan elképzelésekre építenek föl komplett hipotézisrendszereket.

Ez a kis könyv nem szándékozik és nem is tud számot adni a szabadkőművesség eredete körüli "végső és egyetlen igazságról". Már csak azért sem, mert zárt (ezoterikus) testvériség lévén a szabadkőművesség és az előzményeinek tekinthető beavatási társaságok (amelyek hagyományaiból, mint látni fogjuk, a modern szabadkőművesség is merített) előtörténete és eredete megfelelő dokumentumok, írásos emlékek híján nehezen kutatható. Régi történészaxióma szerint egy forrás önmagában még nem tekinthető forrásnak; két forrás esetén már föltételezhetjük, hogy történt valami; és csupán három forrás megléte esetén állíthatjuk egy-egy dolog vagy esemény megtörténtét, létét. A szabadkőművesség eredetével kapcsolatban ugyanakkor gyakran csak egy vagy két forrás létezik egy-egy konkrét esemény körül, úgyhogy jobbra hipotéziseket építhetünk, amelyek valószínűsége a források szerint változik. A határkő 1717, az első nagypáholy megalakulásának ideje, amikor egy londoni fogadóban az addig a mostaninál jóval nagyobb titokban dolgozó szabadkőműves-páholyok közül négy elhatározta, hogy egy közös fölöttes szervet (nagypáholyt) hoz létre. Ezzel az időponttal egyúttal a modern szabadkőművesség megjelenését is szokás datálni. 1717 után már viszonylag bőséggel állnak dokumentumok a szabadkőművesség történetét kutatók rendelkezésére – azzal együtt, hogy olykor ezek a dokumentumok is hiányosak, vagy csupán félinformációkat tartalmaznak.

Ám a szabadkőművesség nem a semmiből bukkant elő: 1717-nek előzménye, előtörténete van. Nyilvánvaló, hogy bár a modern szabadkőművesség megszületése időpontjának 1717. június 24-ét tekinthetjük, valójában aznap, a londoni A Lúdhhoz és a Rostélyhoz címzett fogadóban a szövetség jelenleg is érvényes szervezeti keretei jöttek létre; illetve ezt a napot felfoghatjuk olyan dátumként is, amikor a szabadkőművesség megjelent a világ számára, tudatva, hogy él és dolgozik. Mindenféle logikának ellentmond, hogy egy ilyen eseménynek, amelyen négy páholy egyesül és kimondja az első nagypáholy megalakítását, ne lenne előzménye. S

előzményen még csak ne is csupán 1717 februárjára gondoljunk, mikor is döntés született a június 24-i ünnepélyes alkalomról. 1717 az az év, amikor a szabadkőművesség deklaráltan megjelent a világ előtt, ám ennek – ez nem lehet vita tárgya – hosszú évszázadokra visszanyúló előzménye van.

Ha a szabadkőművesség 1717 előtti történetét kutatjuk, kellő mennyiségű megbízható forrás hiányában sok esetben jószerivel csupán sötétben, vagy legalábbis félhomályban tapogatózunk, és gyakran feltételezésekkel rukkolhatunk elő. Mint említettük, a szabadkőművesség eredetéről tucatnyi legenda és hipotézis létezik a profán és a szabadkőműves világban egyaránt. Ahogy haladunk visszafelé az időben, úgy egyre több a bizonytalan pont, egyre nagyobb a homály. Mégis, éppen azért, hogy a szabadkőművesség fő jellemvonásait és működését még jobban megértsük, és hogy a leginkább elképzelhető múlt feltárásával a profán külvilág is pontosabb képet kaphasson a szabadkőművesség mibenlétéről, fontos, hogy legalább azt megpróbáljuk tisztázni, hogy milyen a legenda és a valóság egymáshoz való viszonya, illetőleg hogy mi állhat a félreértések és a tévhitek mögött.

Mielőtt azonban rátérnénk a szabadkőművesség eredetének vizsgálatra, fontos néhány szót ejteni arról a különleges szerepről, amelyet az építészet tölt be az emberi tevékenységek között. Az építészet tudomány és művészet sajátos, egyedi keveréke. Egyfelől tudomány, hiszen alapvető fontosságú fizikai és más természeti törvényeket használ, azokat alapul véve és azokat tiszteletben tartva dolgozik. Egy ház, egy épület kivitelezéséhez elengedhetetlen tényező a fizikai és a természeti törvények ismerete, olyannyira, hogy az építészeti tervezés során az első lépések közé tartozik a természet adta lehetőségek feltárása. Ám a természettudományos ismereteken túl az építészetnek figyelembe kell vennie például azt is, hogy épület milyen célt szolgál, és hogyan lehet az ebből fakadó funkcióit megtervezni, kivitelezni, biztosítani – ez ugyanúgy beletartozik a lehetőségek feltárásába. Ugyanakkor az építészet művészet is, hiszen az épületek tervezése kreatív tevékenység, ahol az esztétikának és a funkcionális szempontoknak egyszerre kell érvényesülniük.

Mindezekből eredően az építészet már az emberi történelem kezdeteinél is megkülönböztetett figyelemben részesült, hiszen olyan tevékenységről van szó, ahol az embertől független erők keverednek az ember akarásával. A kettő szimbiózisa alkotja az építészet lényegét, melyben ilyen módon megnyilvánul az ember teremtő erejének és az isteni eredetű természeti törvényeknek együttes, alkotó jellegű alkalmazása. Nem véletlen, hogy az építészet nyelvi fogalmait fölhasználjuk az élet egyéb területein. Az sem véletlen, hogy a legnagyobb és a legrégebbi ezoterikus-hermetikus testvéri közösség, a szabadkőművesség is az építőszervezetekre épül, és szimbolikájában építészeti fogalmakat használ. Hogy aztán a régi, operatív építőszervezetekből miként jött létre a mai formájában ismert filozofikus-spirituális testvéri közösség (az ún. spekulatív kőművesség, azaz a modern szabadkőművesség), és miként épültek bele az építőszervezetek rituáléjába ezoterikus-hermetikus elemek, arra remélhetőleg (ha nem is a maga teljesességében, de részben) fény derül eme könyvecske lapjain.

folytatás: <http://mek.oszk.hu/06200/06293/#>